



SOTSIOLINGVISTIK VA PRAGMATIK
KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA MADANIY
KONTEKSTNING AHAMIYATI

Mashhura Qodirova

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi katta o'qituvchisi

Oriental universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: shahira1986shahira@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada arab tili ta'limida og'zaki nutq madaniyatini rivojlantirishda sotsiolingvistik va pragmatik kompetensiyalarning o'rni hamda madaniy kontekstning ushbu jarayondagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda arab tili shunchaki grammatik tizim emas, balki madaniy muloqot fenomeni ekanligi, milliy-diniy qadriyatlarning nutqiy vaziyatlardagi roli va ularni zamonaviy metodlar orqali talabalarga yetkazish masalalari manbalar asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: Sotsiolingvistika, pragmatik kompetensiya, madaniy kontekst, arab tili, diglossiya, muloqot odobi (adab al-hiwar), lingvomadaniyat, muloqot etiketlari, ijtimoiy maqom, sotsiomadaniy muhit.

Kirish: Ta'lim tizimida og'zaki nutq madaniyatini rivojlantirish shaxsni ijtimoiy-madaniy muhitda faol muloqot ishtirokchisiga aylantirish bilan bevosita bog'liqdir. Nutq madaniyati nafaqat til tizimini fonetik va leksik jihatdan o'zlashtirish, balki madaniy kontekst va kommunikativ moslikni to'g'ri qo'llay olish bilan belgilanadi. Sotsiolingvistik yondashuv (Dell Hymes, J. Habermas) nutqni ijtimoiy muloqotning asosiy vositasi sifatida o'rganadi va har bir shaxsning nutqiy xatti-harakatini madaniy hamda ijtimoiy kontekst bilan bog'lab tahlil qiladi.

Sotsiolingvistik kompetensiya. Til va jamiyat
uyg'unligi Sotsiolingvistika til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'rganadi



va nutq madaniyatining ijtimoiy vazifasini ochib beradi. Arab tili misolida sotsiolingvistik kompetensiya quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi:

- Diglossiya: Tilning rasmiy (*fusha*) va og'zaki (*'āmmiyya*) shakllarini ijtimoiy vaziyatga mos ravishda tanlay olish;

- Murojaat shakllari va ijtimoiy maqom: Arab jamiyatida qarindoshlik atamaları (*ya akhi, ya baniyy*) va maqomga ko'ra murojaat (*ya ustadh, ya sayyidi*) nutqda markaziy o'rin tutadi;

- Diniy-madaniy qadriyatlar: Salomlashish, duolar bilan so'z boshlash va shukr so'zlarini (*assalamu alaykum, inshaalloh, barakalloh*) qo'llash arab muloqot tizimining ajralmas qismidir.

Pragmatik kompetensiya va muloqot odobi (Adab al-hiwār)

Pragmatik kompetensiya - bu nutq vaziyatiga mos ifoda tanlash malakasidir. Arab tilida bu kompetensiya faqat grammatik to'g'rilik bilan cheklanib qolmay, muloqotda "fasohat" (ravonlik) va "balog'at" (mazmunning kuchli ifodasi) kabi me'yorlarga rioya qilishni talab etadi. O'rganuvchi tilni grammatik jihatdan to'g'ri, lekin madaniy jihatdan noaniq ishlatishdan qochishi zarur. Masalan, arab muloqot odobida ijtimoiy muloyimlik shakllari (iltifot, duo bilan yakunlash) muloqotning muvaffaqiyatini belgilaydi.

Madaniy kontekstni integratsiya qilish metodikasi

Lingvomadaniy yondashuvning asosiy maqsadi - o'quvchini til tashuvchisi madaniyatini anglashga yo'naltirishdir. Madaniy kontekstni dars jarayoniga singdirishning quyidagi samarali metodlari mavjud:

- Vaziyatli modellashtirish: Talabalar real hayotdagi suhbatlarni, ijtimoiy mavzulardagi dialoglarni yoki diniy marosimlardagi muloqot uslublarini tahlil qiladilar;

- Adabiy va xalq og'zaki ijodi materiallari: Maqollar, hadislar, adabiy matnlar va xalq hikmatlari orqali nutq madaniyatini o'rgatish ta'limning tabiiyligini oshiradi;

- Rolli o'yinlar va TBLT: Real hayotiy vazifalar (yo'l so'rash, mehmon kutish, do'konda savdolashish) orqali ijtimoiy-madaniy o'zgaruvchilarni amaliyotda qo'llash;

- Qiyosiy tahlil: O'zbek va arab muloqot uslublarini, muloqot etiketlarini o'zaro qiyoslash orqali madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish.

Xulosa: Arab tili ta'limida og'zaki nutq madaniyatini rivojlantirish faqat fonetik va grammatik qoidalarni o'zlashtirish emas, balki tilni madaniy kontekstda qo'llash, milliy va diniy qadriyatlarni muloqotda ifodalashni ham o'z ichiga oladi. Madaniy komponentni e'tiborsiz qoldirish kommunikativ kompetensiya rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, bo'lajak mutaxassis nafaqat lug'at va grammatikani, balki arab jamiyatidagi muomala madaniyatini ham chuqur bilishi — uning kasbiy tayyorgarligida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1) Abdullayev A. Chet tillarni o'qitish metodikasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
- 2) Madvaliyev A. O'zbek tili madaniyati va nutq odobi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2019.
- 3) Yo'ldosheva D. Arab tili fonetikasi va og'zaki nutqni o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2020.
- 4) Ziyayeva Z.M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va chet tili ta'limi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
- 5) Nuraliyeva M.N. Bo'lajak chet tili o'qituvchilarida nutqiy kompetensiyani shakllantirish metodikasi. – Toshkent: TDPU, 2018.
- 6) Ishmuxamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: "Iste'dod", 2008.
- 7) Qo'chqorov R. Nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiya masalalari // Til va adabiyot ta'limi, №2, 2021.

- 8) Xudoyberganova N. Arab tili ta'limida nutqni rivojlantirishning metodik asoslari // O'zbek tili va adabiyoti, №3, 2022.
- 9) Mahmudova P.S., Umurzakova O.U. Arab tili darslarida audiolingval metod samaradorligi. – Toshkent, 2023.
- 10) G'afforova M. Arab tili darslarida og'zaki nutqni rivojlantirish texnologiyalari // Oriental Studies Journal, №6, 2021.
- 11) Mirzayev S. Arab tili amaliy fonetikasi va talaffuzni shakllantirish metodlari. PhD dissertatsiya. – Toshkent, 2022.
- 12) G'aniyev U. O'zbek va arab tillari kontekstida til o'rganish jarayonining lingvistik va metodik muammolari // Oriental Renaissance, №3, 2025.
- 13) Dell Hymes. "On Communicative Competence". 1972.
- 14) A. Madvaliyev. O'zbek tili madaniyati va nutq odobi. 2019.
- 15) M.S. Saleh. 2020. *مناهج تعليم العربية: النظرية والتطبيق*.
- 16) N. Xudoyberganova. "Arab tili ta'limida nutqni rivojlantirishning metodik asoslari". 2022.

